

Κωστής Κοκκινόφτας

Κέντρο Μελετών Ιεράς Μονής Κύκκου

**Ο ΚΥΠΡΙΟΣ ΑΡΧΙΜΑΝΔΡΙΤΗΣ ΓΑΒΡΙΗΛ ΚΑΡΑΠΑΤΑΚΗΣ (1870-1953) ΚΑΙ Η
ΜΑΡΤΥΡΙΑ ΤΟΥ ΓΙΑ ΤΑ ΔΕΙΝΑ ΤΩΝ ΕΛΛΗΝΩΝ ΚΑΤΟΙΚΩΝ ΤΟΥ ΠΟΝΤΟΥ
ΚΑΤΑ ΤΟΝ Α΄ ΠΑΓΚΟΣΜΙΟ ΠΟΛΕΜΟ***

Η εδαφική συρρίκνωση της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας κατά τους Βαλκανικούς Πολέμους ενίσχυσε την εθνική αφύπνιση των Νεοτούρκων και την απόφασή τους για δημιουργία κράτους αμιγώς μουσουλμανικού. Στράφηκαν ιδίως εναντίον των πολυπληθέστερων πληθυσμιακά Ελλήνων και Αρμενίων, οι οποίοι είχαν συγκεντρώσει στις δραστηριότητές τους το μεγαλύτερο μέρος του εμπορίου και της βιομηχανίας, αξιοποιώντας τις ευκαιρίες που τους δόθηκαν ύστερα από τις μεταρρυθμίσεις του 19ου αιώνα, με την έκδοση των διαταγμάτων Χάττι Σιέριφ, το 1839, και Χάττι Χουμαγιούν, το 1856, και την εφαρμογή Συντάγματος, το 1876. Εκμεταλλευόμενοι δε τη γενικότερη αναταραχή, εξαιτίας του Α΄ Παγκοσμίου Πολέμου, εξόντωσαν ενάμισι εκατομμύριο Αρμένιους, το 1915, και ακολούθως 700 περίπου χιλιάδες Έλληνες.

Αρχικά, με την έναρξη του Πολέμου, εκδόθηκε, στις 19/1 Αυγούστου 1914, διάταγμα, που επέβαλλε τη στρατολογία τόσο των Μουσουλμάνων όσο και των Χριστιανών, ηλικίας από 20 έως 45 ετών. Δύο περίπου μήνες αργότερα, όμως, ανακοινώθηκε ότι οι Χριστιανοί είχαν το δικαίωμα της εξαγοράς της θητείας τους. Ωστόσο, πολλοί παρέμειναν στον στρατό και συμμετείχαν στις πολεμικές επιχειρήσεις, μη έχοντας την οικονομική δυνατότητα να καταβάλουν το απαιτούμενο ποσό για την αποστράτευση. Σε σύντομο χρόνο, όμως, οι Χριστιανοί στρατιώτες αποπλίστηκαν και στάλθηκαν για εργασία σε διάφορα μέρη του εσωτερικού της Μικράς Ασίας, στα περιβόητα «Τάγματα Εργασίας» - «Αμελέ Ταμπουρού», όπου ήταν υποχρεωμένοι να δουλεύουν σε βαριά έργα οδοποιίας, κάτω από αντίξοες καιρικές συνθήκες, με αποτέλεσμα πολλοί να πεθάνουν από τις κακουχίες, την πείνα και τις αρρώστιες. Στα ίδια τάγματα στάλθηκαν αργότερα και οι άνω των 45 ετών Χριστιανοί, όπως και πολλοί από αυτούς που είχαν εξαγοράσει τη θητεία τους.

Σταδιακά, σε διάφορες περιοχές της Αυτοκρατορίας, όπως στον Πόντο, πραγματοποιήθηκαν με το πρόσχημα της απομάκρυνσης από τις εμπόλεμες περιοχές, ή τις παράλιες ζώνες, εκτοπισμοί ολόκληρων χωριών και πόλεων, που επεκτάθηκαν και στους

γέροντες και στα γυναικόπαιδα, με αποτέλεσμα οι περισσότεροι Έλληνες κάτοικοι να βρουν μαρτυρικό θάνατο, εξαιτίας των εξοντωτικών οδοιποριών και της εξάντλησης. Πολλοί τότε κατέφυγαν στα βουνά για να σωθούν, όπου αρκετοί, είτε απεβίωσαν, λόγω των δύσκολων συνθηκών ζωής και των στερήσεων, είτε εξοντώθηκαν από τις τουρκικές συμμορίες, που τους καταδίωξαν. Σύμφωνα με μαρτυρίες Προξένων της περιοχής, όπως αυτών της Αυστρίας και της Γερμανίας, ο εκτοπισμός και οι εκτελέσεις των ανδρών, που άρχισαν από τα τέλη του 1916, καθώς και η κατάσχεση της περιουσίας τους, γινόταν με βάση ένα καλά μελετημένο σχέδιο του Νεοτουρκικού κομιτάτου «Ένωσις και Πρόοδος», που είχε στραφεί με μίσος εναντίον των Ελλήνων¹.

Τελικά, με τη λήξη του Πολέμου δόθηκε αμνηστεία, τον Οκτώβριο του 1918, σε όσους βρίσκονταν στην εξορία ή ήταν κρυμμένοι στα βουνά, με αποτέλεσμα οι περισσότεροι να επιστρέψουν στα σπίτια τους. Ωστόσο οι διώξεις εναντίον των Ελλήνων του Πόντου επαναλήφθηκαν ύστερα από την έναρξη της Μικρασιατικής Εκστρατείας, τον Σεπτέμβριο του 1919, με αποτέλεσμα την εξόντωση μεγάλου μέρους του πληθυσμού ή την αναγκαστική μετανάστευσή του². Όπως εκτιμάται, από τις 697 χιλιάδες Έλληνες, οι οποίοι ζούσαν το 1913 στον Πόντο, τουλάχιστον 353 χιλιάδες βρήκαν μαρτυρικό θάνατο μέχρι το 1923 στις πόλεις

* Διευρυμένη μορφή ανακοίνωσης κατά τη Β΄ Επιστημονική Συνάντηση Αποφοίτων, Μεταπτυχιακών Φοιτητών, Υποψηφίων Διδασκτόρων και Φίλων του Τμήματος Ιστορίας, Πολιτισμού και Διεθνών Σπουδών του Πανεπιστημίου Νεάπολης, που είχε τον γενικό τίτλο «Μικρασιατική Εκστρατεία και Καταστροφή, ο αντίκτυπος στην Κύπρο».

1. Πολυχρόνη Ενεπεκίδη, *Οι διωγμοί των Ελλήνων του Πόντου (1908-1918)*, Αθήνα 1962, σ. 10-15.

2. Για τα όσα διαδραματίστηκαν τότε στον Πόντο βλ. Κέντρου Μικρασιατικών Σπουδών (έκδ.), *Η Έξοδος*, τ. Γ΄, *Μαρτυρίες από τις Επαρχίες του Μεσόγειου Πόντου*, Αθήνα 2013· τ. Δ΄, *Μαρτυρίες από τον Ανατολικό Παράλιο Πόντο*, Αθήνα 2015· τ. Ε΄, *Μαρτυρίες από τον Δυτικό Παράλιο Πόντο και την Παφλαγονία*, Αθήνα 2016, όπου παρατίθενται μαρτυρίες των κατοίκων, όπως καταγράφηκαν μετά την προσφυγοποίησή τους.

και τα χωριά, στις εξορίες και στις φυλακές, καθώς και στα τάγματα εργασίας³. Για τον λόγο αυτό η Ελληνική Πολιτεία καθιέρωσε, στις 24 Φεβρουαρίου 1994, τη 19η Μαΐου, ημέρα κατά την οποία ο Κεμάλ Ατατούρκ αποβιβάστηκε στη Σαμψούντα και ηγήθηκε της τουρκικής πολιτικής εναντίον των Ελλήνων, ως συμβολική ημέρα μνήμης της Γενοκτονίας του Ελληνισμού του Πόντου. Το ίδιο έτος η Γενοκτονία αναγνωρίστηκε και από την Κυπριακή Βουλή⁴.

Για τις εκ μέρους των Νεοτούρκων διώξεις, τις φυλακίσεις και τη συστηματική εξόντωση των Ελλήνων, κατά τη διάρκεια του Α΄ Παγκοσμίου Πολέμου, σώζεται η μαρτυρία του Κύπριου Αρχιμανδρίτη Γαβριήλ Καραπατάκη⁵, ο οποίος διέμενε στον Πόντο από το 1911 μέχρι το 1918 και ακολούθως, έως το 1920, στο Βατούμ της Γεωργίας, όπου είχε καταφύγει, κνηγμένος, μαζί με πολλούς άλλους Έλληνες. Ο Καραπατάκης δημοσίευσε για το ζήτημα αυτό τρία κείμενα, ένα στον ελληνικό τύπο του Βατούμ και δύο στον κυπριακό τύπο, εξέδωσε ένα θεατρικό δράμα και υπέβαλε ένα σχετικό υπόμνημα στην Ελληνική Κυβέρνηση⁶.

3. Οικουμενικού Πατριαρχείου (έκδ.), *Μαύρη Βίβλος διωγμών και μαρτυριών του εν Τουρκία Ελληνισμού (1914-1918)*, Κωνσταντινούπολη 1919, σ. 233-316· Αντώνιου Γαβριηλίδη, *Σελίδες εκ της μαύρης εθνικής συμφοράς του Πόντου*, Αθήνα 1924· Χρίστου Ανδρεάδη, «Η γενοκτονία των Ελλήνων του Πόντου (1916-1923)», *Νέα Εστία* 71 (1997) 1180-1187.

4. Περισσότερα για το θέμα αυτό βλ. Θεοδόσιου Κυριακίδη, «Ο δρόμος για τη θεσμική καθιέρωση της μνήμης της Γενοκτονίας των Ελλήνων του Πόντου», *Σημερινή*, 21.8.2022, 28.8.2022.

5. Για τις σχέσεις του Γαβριήλ Καραπατάκη με τον Ελληνισμό του Πόντου δημοσιεύσαμε παλαιότερα εκτενή εργασία, επισυνάπτοντας και κάποια από τα κείμενά του για τον Πόντο. Βλ. Κωστή Κοκκινόφτα, «Ο Κύπριος Αρχιμανδρίτης Γαβριήλ Καραπατάκης (1870-1953) και η σχέση του με τον Πόντο», *Επιστημονική Επετηρίς της Κυπριακής Εταιρείας Ιστορικών Σπουδών* 2 (1994) 95-179. Εδώ παρατίθενται και καινούργια στοιχεία, ενώ γίνεται επίσης συστηματικότερη παρουσίαση της ζωής του Καραπατάκη, με βάση επιπρόσθετες αναφορές στον βίο και το έργο του, που εντοπίστηκαν τα τελευταία χρόνια.

6. Για ένα συνοπτικό διάγραμμα της ζωής του Καραπατάκη βλ. Αριστείδη Κουδουνάρη, *Βιογραφικόν Λεξικόν Κυπρίων, 1800-1920*, τ. Α΄, Λευκωσία 2018, σ. 287-288.

Ο βίος του Γαβριήλ Καραπατάκη

Ο Καραπατάκης γεννήθηκε, το 1870⁷, στο χωριό Οίκος της Μαραθάσας από γονείς τους Χατζηχαράλαμπο και Αγγελική, οι οποίοι απέκτησαν άλλα τέσσερα παιδιά, τους Γρηγόριο, έγγαμο ιερέα στο μοναστήρι του Αγίου Ιωάννη του Λαμπαδιστή, Ιωάννη, επίσης έγγαμο ιερέα στο χωριό Αμπελικού, και τους Σάββα και Ελένη⁸. Σε ηλικία δώδεκα χρόνων, ο Καραπατάκης εντάχθηκε στις τάξεις των δοκίμων της Μονής Κύκκου και για κάποιο διάστημα φοίτησε στην Ελληνική Σχολή, που διατηρούσε η Αδελφότητα στα μοναστηριακά κτήρια, ενώ διετέλεσε και υποτακτικός του Ιερομόναχου Χρύσανθου «ζητιάνου», δηλαδή του υπεύθυνου για τη συλλογή προαιρετικών συνδρομών των κατοίκων υπέρ της Μονής Κύκκου⁹. Στη συνέχεια, ύστερα από τη γνωριμία του με κάποιο αγιοταφίτη κληρικό, ο οποίος επισκέφθηκε τη Μονή, μετέβη, το 1888¹⁰, στην Παλαιστίνη, όπου συμπλήρωσε τις εγκύκλιες

7. Βλ. Αρχιμ. Γαβριήλ Καραπατάκη, εφημέριου Αγίου Αρτεμίου Γούβας, *Λόγοι και ομιλίες εις άπασας τας Κυριακάς του έτους*, Αθήνα 1952-1953, σ. 456, όπου αναφέρει ότι το 1953 ήταν 83 ετών (το βιβλίο κυκλοφόρησε σε έξι ανεξάρτητα φυλλάδια, τέσσερα από τα οποία εκδόθηκαν το 1952 και δύο το 1953).

8. Οι πληροφορίες για την οικογένεια Καραπατάκη δόθηκαν από τον ομώνυμο ανενψίο και βαπτιστικό του Κύπριου Αρχιμανδρίτη, π. Γαβριήλ Καραπατάκη τον νεότερο (καλοκαίρι 1992).

9. Αρχιμ. Γαβριήλ Καραπατάκη, Καθηγητού της Ιερατικής Σχολής Αγίας Αναστασίας, «Αι εκ Κύπρου εντυπώσεις μου. Α΄ Θρησκευτικά. Η σημερινή του λαού θρησκευτική κατάσταση», *Φωνή της Κύπρου*, 1/14.1.1922.

10. Η χρονολογία αναχώρησής του από την Κύπρο εξάγεται έμμεσα από την αναφορά σε κείμενό του το 1921, ότι επέστρεψε τότε στην Κύπρο ύστερα από 33 χρόνια απουσίας. Βλ. Αρχιμ. Γαβριήλ Καραπατάκη, «Αι εκ Κύπρου εντυπώσεις μου Α΄. Θρησκευτικά. Η σημερινή του λαού θρησκευτική κατάσταση», *Φωνή της Κύπρου*, 25/8.10.1921.

σπουδές του¹¹ και συνδέθηκε με τον Κύπριο Αρχιεπίσκοπο Θαβωρείου (1884-1891) Σπυρίδωνα¹².

Στην Παλαιστίνη ο Καραπατάκης παρέμεινε μέχρι τον Ιανουάριο του 1892, οπότε ανεχώρησε για τη Δαμασκό μαζί με τον Σπυρίδωνα¹³, ο οποίος στο μεταξύ, στις 4 Οκτωβρίου 1891, είχε εκλεγεί Πατριάρχης Αντιοχείας. Στην πόλη αυτή, στις 15 Αυγούστου 1892, χειροτονήθηκε Ιεροδιάκονος και ανέλαβε τα καθήκοντα του δευτερεύοντος των διακόνων του Σπυρίδωνα, ενώ υπηρέτησε και ως καθηγητής της ελληνικής γλώσσας στις Σχολές του Πατριαρχείου στη Δαμασκό¹⁴. Ακολούθως, τον Αύγουστο του επόμενου έτους, εστάλη από τον Πατριάρχη¹⁵ για σπουδές στη Θεολογική Σχολή του Σταυρού Ιεροσολύμων, κατά τη διάρκεια των οποίων δημοσίευσε και το πρώτο του κείμενο. Πρόκειται για ποίημα στην

11. Διακόνου Ευστάθιου Παπαγεωργίου, «Νεκρολογία. Αρχιμανδρίτης Γαβριήλ Καραπατάκης», *Εφημέριος* 2 (1953) 461.

12. Για τον βίο του Σπυρίδωνα βλ. Κωστή Κοκκινόφτα, «Οι Κύπριοι Πατριάρχες Αντιοχείας Σίλβεστρος (1724-1766), Ανθέμιος (1791-1813) και Σπυρίδων (1891-1898)», *Επετηρίδα Κέντρου Μελετών Ιεράς Μονής Κύκκου* 3 (1996) 333-361.

13. Σχετική με την παρουσία του στη συνοδεία του Πατριάρχη είναι επιστολή, ημερομηνίας 12 Ιουλίου 1892, του αρχidiaκόνου Βασίλειου Τοφαρίδη προς τον Κωνσταντίνο Μυριανθόπουλο, η οποία δημοσιεύτηκε από τον Βενέδικτο Εγγλεζάκη, «Το Αντιοχικόν Ζήτημα κατά τα έτη 1897-1899. Το ανέκδοτον ημερολόγιον Κ.Ι. Μυριανθοπούλου», *Κυπριακαί Σπουδαί* 47 (1983) 190-191 [= *Είκοσι μελέται διά την Εκκλησίαν της Κύπρου. Τέταρτος έως εικοστός αιώνας*, Αθήνα 1996, σ. 553-555].

14. Αρχιμ. Γαβριήλ Καραπατάκης, *Το Αντιοχικόν Ζήτημα επί τη αναμνήσει της 25ετηρίδος της αρχιερατείας ως και της 50ετηρίδος της εις τον ιερόν κλήρον καταταγής του Μακαριωτάτου Πατριάρχου πρώην Αντιοχείας Κυρίου Κυρίου Σπυρίδωνος*, Κωνσταντινούπολη 1909, σ. 38.

15. Γ. Καραπατάκης, *Το Αντιοχικόν Ζήτημα*, ό.π., σ. 38. Για την περίοδο φοίτησής του στη Θεολογική Σχολή του Σταυρού βλ. Κωστή Κοκκινόφτα, «Η Θεολογική Σχολή του Σταυρού Ιεροσολύμων και η Κύπρος», *Κυπριακαί Σπουδαί* 71 (2009) 123-124.

αρχαία ελληνική γλώσσα, ενδεικτικό του υψηλού επιπέδου διδασκαλίας των μαθημάτων, αφιερωμένο στον προστάτη του, Πατριάρχη Σπυρίδωνα¹⁶.

Ο νεαρός Ιεροδιάκονος ολοκλήρωσε τις σπουδές του, με βαθμό λίαν καλώς, την 1η Ιουλίου 1900¹⁷, έτος κατά το οποίο αποφοίτησαν άλλοι δέκα αγιοταφίτες κληρικοί. Ανάμεσά τους περιλαμβάνονταν και οι Κύπριοι διάκονοι Κλήμης Καρναπάς και Παύλος Γρηγοριάδης¹⁸, καθώς και ο επίσης υπότροφος του Πατριάρχη Σπυρίδωνα¹⁹, Κρητικός στην καταγωγή, διάκονος Μελέτιος Μεταξάκης. Τότε, όπως και ο Μεταξάκης, εντάχθηκε στην Αγιοταφική Αδελφότητα, αφού το Πατριαρχείο Αντιοχείας είχε εξαραβιστεί και τεθεί κάτω από τον έλεγχο της Ρωσικής Παλαιστινιακής Εταιρείας²⁰, μετά την υποχρεωτική παραίτηση του Σπυρίδωνα, στις 31 Ιανουαρίου 1898, τη σταδιακή απομάκρυνση των Ελλήνων

16. Ιεροδιακόνου Γαβριήλ [Καραπατάκη], «Ηρωελεγείον εις τον Σεβαστόν μοι Προστάτην Πατριάρχην Αντιοχείας Κύριον Κύριον Σπυρίδωνα άγοντα την αμφιετηρίδα αυτού», *Η Θεολογική Σχολή του Ιερού Κοινού του Παναγίου Τάφου* 5 (1898) 77-78.

17. Βλ. «Επίδοσις Διπλωμάτων», *Η Θεολογική Σχολή του Ιερού Κοινού του Παναγίου Τάφου* 7 (1900) 72, όπου αναφέρεται με το επώνυμο Χαραλαμπίδης από το μικρό όνομα του πατέρα του.

18. Για τους Καρναπά και Γρηγοριάδη βλ. Κ. Κοκκινόφτα, «Η Θεολογική Σχολή του Σταυρού Ιεροσολύμων και η Κύπρος», *ό.π.*, σ. 126-127, 127, αντιστοίχως. Φωτογραφία των έντεκα αποφοίτων του έτους 1900 έχει δημοσιευτεί στο περιοδικό *Εκκλησιαστικός Φάρος* 34 (1935) 509.

19. Γ. Καραπατάκη, *Το Αντιοχικόν Ζήτημα*, *ό.π.*, σ. 38· Γεώργιου Αρβανιτάκη, «Γενική ανασκόπησης της δράσεως του Μελετίου Μεταξάκη», *Εκκλησιαστικός Φάρος* 34 (1935) 503.

20. Για τη Ρωσική Παλαιστινιακή Εταιρεία βλ. Αρχιμανδρίτου Καλλίστου, «Ίδρυσις της Ορθοδόξου Ρωσικής Παλαιστινείου Εταιρείας», *Νέα Σιών* 27 (1932) 497-501· Κωστή Κοκκινόφτα, «Η Ρωσική Παλαιστινιακή Εταιρεία και η επεκτατική πολιτική της Ρωσίας (19ος αιώνας)», *Παράδοση* 8 (1993) 427-433· Σπυρίδωνος Κοντογιάννη, «Το καθεστώς (Status Quo) των Αγίων Τόπων μεταξύ των λατινικών διεκδικήσεων και της πανσλαβιστικής προπαγάνδας», *Επιστημονική Επετηρίς Θεολογικής Σχολής Αθηνών* 30 (1995) 793-809· Κωστή Κοκκινόφτα, «Οι Ρουμ Όρτοντοξ και η Κύπρος», *Πολιτιστική Κύπρος* 8 (1997) 11-23.

Ιεραρχών²¹ και τη διαγραφή από τους κληρικούς του Πατριαρχείου των διακόνων, οι οποίοι ήταν υπότροφοι του Πατριάρχη στην Θεολογική Σχολή του Σταυρού²².

Στα χρόνια που ακολούθησαν, ο Καραπατάκης υπηρέτησε αρχικά, για μικρό χρονικό διάστημα, ως διευθυντής της Κεντρικής Σχολής της Ιόππης, ενώ στη συνέχεια μετέβη στη Βηρυτό, όπου δίδαξε την ελληνική γλώσσα στη Σχολή της Ρωμαιοκαθολικής Μονής του Αγίου Ιωάννη Ταπσκ²³. Ταυτόχρονα φοίτησε στη Σχολή Ξένων Γλωσσών της πόλης και διδάχθηκε επαρκώς την αραβική γλώσσα, ώστε να μπορέσει να ανταποκριθεί, κατά το δυνατό καλύτερα, στα καθήκοντά του στο Πατριαρχείο Ιεροσολύμων σε σχέση με το αραβόφωνο ποίμνιό του²⁴. Τη γνώση αυτή της αραβικής αξιοποίησε αργότερα με μεταφράσεις εκκλησιαστικών κειμένων προς όφελος των αραβοφώνων Ορθοδόξων, όπως τα έργα «Μετάφρασις εκ της Ελληνικής εις την Αραβική των Πρακτικών της εν Βηθλεέμ κατά το 1672 γενομένης Συνόδου» και «Η ασπίς της Ορθοδοξίας κατά Προτεσταντών»²⁵.

Την ίδια περίοδο και ύστερα από την ολοκλήρωση των σπουδών του, υπηρέτησε διαδοχικά ως μέλος της εκπαιδευτικής επιτροπής του Πατριαρχείου (1903)²⁶, ως γενικός

21. Για την περίοδο της πατριαρχίας του Σπυρίδωνα βλ. Γ. Καραπατάκη, *Το Αντιοχικόν Ζήτημα*, ό.π., σ. 23-122· Β. Εγγλεζάκη, «Το Αντιοχικόν Ζήτημα κατά τα έτη 1897-1899. Το ανέκδοτον ημερολόγιον Κ.Ι. Μυριανθοπούλου», ό.π., 109-201 [= *Είκοσι μελέται διά την Εκκλησίαν της Κύπρου. Τέταρτος έως εικοστός αιώνας*, ό.π., σ. 437-567]· Κωστή Κοκκινόφτα, «Το Πατριαρχείο Αντιοχείας και η Κύπρος», στον τόμο: Evangelia Balta - Georgios Salakides - Theoharis Stavrides (eds), *Festschrift in Honor of Ioannis P. Theocharides. Studies on Ottoman Cyprus*, ν. Ι, Κωνσταντινούπολη 2014, σ. 151-152.

22. Γ. Καραπατάκη, *Το Αντιοχικόν Ζήτημα*, ό.π., σ. 120.

23. Γ. Καραπατάκη, *Λόγοι και Ομιλίες εις άπασας τας Κυριακάς του έτους*, ό.π., σ. 61.

24. «Εκπαιδευτική Επιτροπή», *Εκκλησιαστική Αλήθεια* 23 (1903) 408 (ημερ. 26.9.1903). Στη φοίτησή του στη Σχολή εκμάθησης της αραβικής γλώσσας στη Βηρυτό αναφέρεται και ο ίδιος. Βλ. Γ. Καραπατάκη, *Λόγοι και ομιλίες εις άπασας τας Κυριακάς του έτους*, ό.π., σ. 1.

25. Ο Καραπατάκης αναφέρεται στις εκδόσεις των έργων αυτών σε κατάλογο με τα εκδοθέντα βιβλία του, χωρίς όμως να αναγράφει και τις χρονολογίες κυκλοφορίας. Βλ. Γ. Καραπατάκη, *Λόγοι και Ομιλίες εις άπασας τας Κυριακάς του έτους*, ό.π., σ. 456.

26. «Εκπαιδευτική Επιτροπή», ό.π., σ. 408.

επόπτης των πατριαρχικών σχολών της Παλαιστίνης²⁷ και ως διευθυντής της Πρακτικής Σχολής Ξένων Γλωσσών της Ιόππης, οπότε χειροτονήθηκε Ιερομόναχος (1907)²⁸ και προχειρίστηκε Αρχιμανδρίτης (επίσης 1907)²⁹. Οι πολλές ικανότητές του, σε συνδυασμό με την ευρυμάθεια και τη γλωσσομάθειά του -ήταν πολύ καλός γνώστης της γαλλικής, ρωσικής, αραβικής, τουρκικής, λατινικής και ελληνικής γλώσσας³⁰- συνέτειναν ώστε να αποκτήσει ευρεία φήμη και η λειτουργία της Σχολής στην Ιόππη, υπό τη διεύθυνσή του, να προβληθεί εκτενώς στον κυπριακό τύπο³¹.

Στο μεταξύ, το 1909 κορυφώθηκε η οξεία αντιπαράθεση, που είχε ξεσπάσει ανάμεσα στα μέλη της Αγιοταφικής Αδελφότητας σχετικά με τον χειρισμό διαφόρων εκκλησιαστικών υποθέσεων από τον Πατριάρχη Ιεροσολύμων (1897-1931) Δαμιανό. Τότε η Αδελφότητα χωρίστηκε σε δύο στρατόπεδα και οι αντεγκλήσεις ξεπέρασαν κατά πολύ τα επιτρεπτά όρια, μέχρι που επικράτησε ο Πατριάρχης Δαμιανός και οι υποστηρικτές του, οι οποίοι υποχρέωσαν αρκετούς Αγιοταφίτες να εγκαταλείψουν την Παλαιστίνη. Η όλη κατάσταση επηρέασε και τον Καραπατάκη, τον οποίο ο Πατριάρχης αντικατέστησε στη διεύθυνση της Σχολής, στα τέλη του 1908³², με αποτέλεσμα να εγκαταλείψει την Παλαιστίνη και να καταφύγει πλησίον του προστάτη του, πρώην Πατριάρχη Αντιοχείας Σπυρίδωνα, ο οποίος εφησύχαζε στο Νεοχώριο του Βοσπόρου. Τότε έγραψε και εξέδωσε δύο σπουδαία από

27. Κύριλλου Παυλίδη, «Ταξίδια ανά την Παλαιστίνη. Ιερουσαλήμ. Το καθήκον των Ελλήνων. Επιστολαί περιοδεύοντος συνεργάτου μας», *Φωνή της Κύπρου*, 13/26.8.1905· Του ιδίου, «Ταξίδια ανά την Παλαιστίνη. Οι Άραβες Ορθόδοξοι της Ιερουσαλήμ», *Φωνή της Κύπρου*, 22/4.11.1905

28. «Εκκλησιαστικά Χρονικά», *Νέα Σιών* 5 (1907) 190.

29. «Εκκλησιαστικά Χρονικά», *Νέα Σιών* 5 (1907) 351.

30. Για τη γλωσσομάθειά του βλ. «Εν σπουδαίον Σύγγραμμα του Πανοσιολογιωτάτου Αρχιμανδρίτου Κου Γαβριήλ Καραπατάκη», *Φωνή της Κύπρου*, 20/2.9.1922.

31. «Σχολή εν Ιόππη διά την διδασκαλίαν ξένων γλωσσών», *Φωνή της Κύπρου*, 5/18.5.1907· «Ο αγών της Σιωνίτιδος Εκκλησίας», *Κυπριακός Φύλαξ*, 28.7.1907· Ιεροδιακόνου Κλήμη Φαρίδη, «Εις την Αγίαν Πόλιν», *Ένωσις*, 10/23.11.1907· «Η Εσωτερική Πρακτική Σχολή του Παναγίου Τάφου εν Ιόππη», *Φωνή της Κύπρου*, 14/27.6.1908.

32. «Εκκλησιαστικά Χρονικά», *Νέα Σιών* 7 (1908) 635.

ιστορικής αξίας έργα, το πρώτο για το Αντιοχικό Ζήτημα, το 1909³³, και το δεύτερο για τα Πανάγια Προσκυνήματα, το αμέσως επόμενο έτος³⁴.

Εγκατάσταση στον Πόντο και στο Βατούμ

Ακολούθως, το 1911 ο Καραπατάκης μετέβη στο Κάιρο³⁵, πιθανότατα για να εξετάσει το ενδεχόμενο ένταξής του στο Πατριαρχείο Αλεξανδρείας. Επέστρεψε, όμως, ύστερα από σύντομο χρονικό διάστημα στην Κωνσταντινούπολη, όπου υπέβαλε, στις 11 Αυγούστου 1911, υπόμνημα προς την Ελληνική Κυβέρνηση με εισηγήσεις για τον τρόπο ανάκτησης του θρόνου της Αντιόχειας από ελληνικής καταγωγής Αρχιερείς. Συγκεκριμένα πρότεινε την πλήρωση των εν χηρεία μητροπολιτικών εδρών Ταρσού και Αδάνων, Θεοδοσιουπόλεως (Ερζερούμ) και Χαλεπίου με Έλληνες Μητροπολίτες και συμμετείχε για τον λόγο αυτό σε σύσκεψη με τον Οικουμενικό Πατριάρχη Ιωακείμ Γ΄, τον εκπρόσωπο του Πατριαρχείου Ιεροσολύμων και τον πρώην Πατριάρχη Αντιοχείας Σπυρίδωνα³⁶.

Το θέμα απασχόλησε σοβαρά και την Ελληνική Πρεσβεία της Κωνσταντινούπολης, καθώς και το Υπουργείο Εξωτερικών της Ελλάδας, το οποίο, στα τέλη του ίδιου έτους, απέστειλε τον Καραπατάκη στη Θεοδοσιούπολη, «για κάποιο εκκλησιαστικό - πολιτικό

33. Γ. Καραπατάκη, *Το Αντιοχικόν Ζήτημα*, ό.π. Για το βιβλίο αυτό βλ. «Το Αντιοχικόν Ζήτημα», *Πατρίς*, 7/20.5.1909, όπου δημοσιεύεται σχετική βιβλιοπαρουσίαση.

34. Αρχιμ. Γαβριήλ Καραπατάκη, *Αι περιπέτεια των εν Ιεροσολύμοις και των πέριξ ιερών προσκυνημάτων και το Ελληνικόν Έθνος από Χριστού μέχρι σήμερα*, Κωνσταντινούπολη 1910. Ωστόσο, οι απόψεις του για τον ρόλο του μεγάλου διερμηνέα Παναγιώτη Νικουσίου, ως προς την κυριότητα των προσκυνημάτων στην Παλαιστίνη, επικρίθηκαν έντονα από τον Ηλία Αλεξανδρίδη, «Μία ιστορική επανόρθωσις», *Εκκλησιαστική Αλήθεια* 40 (1920), σ. 213-214 (ημερ. 4.7.1920), σ. 219-220 (11.7.1920). Η αναφορά για διαμονή του στο Νεοχώριο γίνεται σε αμφότερα τα προαναφερθέντα βιβλία, στη σελ. 5 του πρώτου και στη σελ. ιγ΄ του δεύτερου.

35. Γ. Καραπατάκη, *Λόγοι και ομιλίες εις άπασας τας Κυριακάς του έτους*, ό.π., σ. 213.

36. Χάρη Εξερτζόγλου, «Η διάχυση της εθνικής ταυτότητας στις ορθόδοξες κοινότητες της Κιλικίας», *Δελτίο Μικρασιατικών Σπουδών* 11 (1995-1996) 205-206.

ζήτημα»³⁷. Όπως πληροφορούμαστε από σχετικό έγγραφο του Υπουργείου Εξωτερικών της Αυστρίας, το 1913 ο Κύπριος Αρχιμανδρίτης διέμενε στην Τραπεζούντα και είχε ως αποστολή από το Οικουμενικό Πατριαρχείο να συλλέξει υπογραφές από τους κατοίκους των χωριών γύρω από την Ερζερούμ, ώστε να σταλεί Έλληνας Μητροπολίτης στην περιοχή³⁸, προφανώς για την υλοποίηση των όσων είχε προτείνει στο υπόμνημά του.

Στο μεταξύ ξέσπασε ο Α΄ Παγκόσμιος Πόλεμος και η περιοχή του Πόντου βρέθηκε στο επίκεντρο των συγκρούσεων μεταξύ Τουρκίας και Ρωσίας. Η τελευταία, κατά διαστήματα, πέτυχε εντυπωσιακές νίκες, όπως τον Απρίλιο του 1916, οπότε κατάφερε να καταλάβει την Τραπεζούντα. Εξαιτίας των πολεμικών συγκρούσεων και της έναρξης της πολιτικής των διώξεων σε βάρος των Ελλήνων, ο Καραπατάκης υποχρεώθηκε να καταφύγει, στα τέλη του Οκτωβρίου του 1915³⁹, στη Μονή του Αγίου Ιωάννη του Βαζελώνος, όπου φιλοξενήθηκε για το χρονικό διάστημα των έξι μηνών.

Όπως έχει αναφερθεί, την περίοδο αυτή η τουρκική διοίκηση διέταξε την εκκένωση των ελληνικών χωριών στις περιοχές, όπου προέλανε ο ρωσικός στρατός με το πρόσχημα της προστασίας του πληθυσμού. Διαταγή εκτοπίσεως εδόθη και για τη Μονή του Βαζελώνος, γεγονός που ανάγκασε τόσο τους μοναχούς όσο και τον Καραπατάκη, καθώς και πολλούς από τους χωρικούς, που είχαν αναζητήσει προστασία στη Μονή, να διαφύγουν, στις 23 Απριλίου 1916, στα πυκνά δάση της περιοχής⁴⁰. Ο Κύπριος Αρχιμανδρίτης, όμως, συνελήφθη τελικά και οδηγήθηκε στις φυλακές της πόλης Ερζιγκιάν, όπου, ωστόσο, αφέθηκε

37. Αρχιμ. Γαβριήλ Καραπατάκη, «Υπόμνημα περί των Καυκασίων μεταναστών και των προσφύγων του Πόντου», *Γρηγόριος Παλαμάς* 5 (1921) 52.

38. Κωνσταντίνου Φωτιάδη, *Η Γενοκτονία των Ελλήνων του Πόντου*, τ. 7ος, Θεσσαλονίκη 2003, σ. 218-219.

39. Βλ. Αρχιμ. Γαβριήλ Καραπατάκη, εφημερίου Τριών Ιεραρχών Πετραλώνων, *Δράμα η Δέσποινα εν Ματσούκα του Πόντου εν ποιήσει ομοιοκαταλήκτω*, Αθήναι 1925, σ. 31, όπου αναφέρει ότι διέμεινε στη Μονή για περίοδο έξι μηνών, μέχρι την εκκένωσή της. Κατά συνέπεια, δεδομένου ότι η Μονή εκκενώθηκε στις 23 Απριλίου 1916, όπως θα γίνει λόγος στη συνέχεια, ο Καραπατάκης είχε εισέλθει σε αυτήν στα τέλη Νοεμβρίου 1915

40. Οικουμενικού Πατριαρχείο (έκδ.), *Μαύρη Βίβλος διωγμών και μαρτυριών του εν Τουρκία Ελληνισμού (1914-1918)*, ό.π., σ. 270.

ελεύθερος από τον Άραβα ανακριτή του στρατοδικείου, ο οποίος, μεταξύ άλλων, εκτίμησε την αραβομάθειά του⁴¹.

Στο μεταξύ το Ερζιγκιάν κατελήφθη από τον ρωσικό στρατό, που απεχώρησε μετά την επανάσταση των Μπολσεβίκων και τη λήξη του Πολέμου, οπότε επανεκατελήφθη από τους Τούρκους, το 1918. Τότε πολλοί από τους κατοίκους, φοβούμενοι την τουρκική βαρβαρότητα, εγκατέλειψαν την πόλη για τις περιοχές που ελέγχονταν από τους Ρώσους. Ανάμεσά τους περιλαμβανόταν και ο Καραπατάκης, ο οποίος, το ίδιο έτος⁴², διέφυγε στο Βατούμ της Γεωργίας. Στην πόλη αυτή παρέμεινε για μία τριετία⁴³ πλησίον του αδελφού του Γρηγόριου (1880-1945), διδάσκαλου στο ελληνικό σχολείο της πόλης, ο οποίος μέχρι το 1909 επίσης βρισκόταν στα Ιεροσόλυμα⁴⁴.

Στο Βατούμ ο Καραπατάκης συμμετείχε στις διάφορες πνευματικές δραστηριότητες της ελληνικής κοινότητας, όπως με διάλεξή του για την πτώση της Αυτοκρατορίας της Τραπεζούντας, στις αρχές του έτους 1919⁴⁵. Φαίνεται ότι είχε την πρόθεση να εκδώσει τη διάλεξη αυτή, αφού τη συμπεριέλαβε, μαζί με ακόμη ένα έργο του με τίτλο «Η θρυλική μετάβασις του Αποστόλου Παύλου εις Ρώμην», σε σχετικό κατάλογο με τα υπό έκδοση

41. Γ. Καραπατάκη, *Λόγοι και ομιλίες εις άπασας τας Κυριακάς του έτους*, ό.π., σ. 65.

42. Για κάποιο χρονικό διάστημα του έτους 1918, ο Καραπατάκης βρισκόταν στον Πόντο και υπήρξε, όπως αναφέρει, αυτόπτης μάρτυρας των βαρβαροτήτων των Τούρκων. Βλ. Αρχιμ. Γαβριήλ Καραπατάκη, «Οι Τούρκοι κατά την ανακατάληψιν του Πόντου τω 1918 και αι περί εκκενώσεως σημεριναί αποφάσεις», *Φωνή της Κύπρου*, 11/24.6.1922.

43. Γ. Καραπατάκη, «Υπόμνημα περί των Καυκασίων μεταναστών και των προσφύγων του Πόντου», ό.π., σ. 52. Για τον Κύπριο Αρχιμανδρίτη η τριετία, που αναφέρει, υπολογίζεται αθροίζοντας τα έτη 1918 (μερικούς μήνες), 1919 (ολόκληρο το έτος) και 1920 (έως τον Νοέμβριο, οπότε, όπως θα γίνει λόγος πιο κάτω, κατέφυγε στη Θεσσαλονίκη).

44. Μαρτυρία του προαναφερθέντος π. Γαβριήλ Καραπατάκη, ανεψιού και βαπτιστικού του ομώνυμού του Αρχιμανδρίτη (καλοκαίρι 1992).

45. «Οι Έλληνες του Βατούμ (Τακτικού ημών ανταποκριτού)», *Εποχή της Τραπεζούντος*, 14.3.1919.

συγγράμματά του⁴⁶. Αμφότερες, όμως, παρέμειναν, από ό,τι έχουμε υπόψη, ανέκδοτες και τα χειρόγρατά τους, μάλλον, απωλέσθησαν οριστικά.

Στο Βατούμ ο Καραπατάκης είχε την ευκαιρία να γνωρίσει τις ιδιαιτερότητες του Γεωργιανού λαού και να μελετήσει τα προβλήματα, που αντιμετώπιζε η τοπική Ορθόδοξη Εκκλησία. Καρπός των μελετών του αυτών είναι σχετική εργασία για τη Γεωργιανή Εκκλησία και το αυτοκέφαλό της, που δημοσίευσε σε περιοδικό του Πατριαρχείου Αλεξανδρείας⁴⁷. Το ίδιο έτος δημοσίευσε σε άλλο περιοδικό του Πατριαρχείου και μία δεύτερη εργασία, που αφορά στο μαρτύριο του Πατριάρχη Γρηγορίου του Ε΄, σύμφωνα με όσα του εξιστόρησε ο Πατριάρχης Κωνσταντινουπόλεως Ιωακείμ Γ΄, την περίοδο που διέμενε στη Βασιλεύουσα⁴⁸.

Τα κείμενά του για τους διωγμούς στον Πόντο

Κατά τη διάρκεια της παραμονής του στο Βατούμ, ο Καραπατάκης δημοσίευσε, στις 7 Αυγούστου 1919, σε τοπική ελληνική εφημερίδα το πρώτο του κείμενο για τις σφαγές των Ελλήνων του Πόντου κατά τη διάρκεια του Α΄ Παγκοσμίου Πολέμου, των οποίων υπήρξε αυτόπτης μάρτυρας, ή κατέγραψε από αφηγήσεις άλλων. Όπως σημειώνει, είχε ετοιμάσει για το θέμα αυτό πολυσέλιδη μελέτη, αποτελούμενη από τριακόσιες σελίδες, στην οποία περιλάμβανε όχι μόνο το ιστορικό των όσων είχαν συντελεστεί με τις διώξεις σε βάρος των Ελλήνων, αλλά ακόμη και τα ονόματα των κατοίκων των χωριών, που κρύφτηκαν στα δάση για να αποφύγουν τη σύλληψη και εξορία, και που τελικά εντοπίστηκαν και εκτελέστηκαν.

Σύμφωνα με τα γραφόμενά του, ο λόγος που πολλοί από τους κατοίκους του Πόντου, όταν εξεδόθη η διαταγή εκτοπισμού, επέλεξαν να διαφύγουν και να κρυφτούν στα βουνά,

46. Γ. Καραπατάκη, *Λόγοι και ομιλίες εις άπασας τας Κυριακάς του έτους*, ό.π., σ. 456.

47. Αρχιμ. Γαβριήλ Καραπατάκη, «Η Γεωργιανή Εκκλησία, το αυτοκέφαλον και η αυτοπροαγωγή αυτής εις Πατριαρχείον», *Εκκλησιαστικός Φάρος* 20 (1921) 349-381, 475-489. Η μελέτη αυτή κυκλοφόρησε σε ανάτυπο και παρουσιάστηκε σε εφημερίδα της εποχής. Βλ. «Εν σπουδαίον Σύγγραμμα του Πανοσιολογιωτάτου Αρχιμανδρίτου Κου Γαβριήλ Καραπατάκη», *Φωνή της Κύπρου*, 20/2.9.1922.

48. Αρχιμ. Γαβριήλ Καραπατάκη, «Περί του μαρτυρίου και της εικόνας του Αγίου Γρηγορίου του Ε΄, Πατριάρχου Κωνσταντινουπόλεως», *Πάνταινος* 13 (1921) 374-375.

ήταν ο φόβος ότι θα είχαν την ίδια τύχη με αυτήν των Αρμενίων. Σημειώνει ότι αναζητήθηκαν με πείσμα από τους Νεοτούρκους, αφού στόχευαν στον αφανισμό του ελληνικού στοιχείου και στην κατάσχεση των περιουσιακών του στοιχείων προς όφελος του τουρκικού κράτους. Προσθέτει ακόμη ότι ο τρόπος που είχε μεθοδευτεί η απέλαση των κατοίκων ήταν τέτοιος, ώστε οι περισσότεροι να βρουν μαρτυρικό θάνατο κατά τη διάρκεια των μακρών και επίπονων οδοιποριών από την ασιτία και την εξάντληση. Τέλος, σημειώνει ότι η εξόντωση των Ελλήνων ήταν προγραμματισμένη και αποσκοπούσε στη δημιουργία κράτους αμιγώς μουσουλμανικού⁴⁹.

Τον Νοέμβριο του 1920⁵⁰, ο Καραπατάκης εγκατέλειψε το Βατούμ και κατέφυγε στη Θεσσαλονίκη και ακολούθως στη Μονή της Αγίας Αναστασίας της Φαρμακολυτριάς στη Χαλκιδική, όπου συνέταξε υπόμνημα, το οποίο υπέβαλε, στις 25 Ιανουαρίου 1921, στον τότε Υπουργό Στρατιωτικών και μετέπειτα πρωθυπουργό Δημήτριο Γούναρη. Σε αυτό τόνιζε με έμφαση τα αρνητικά της πολιτικής της Ελληνικής Κυβέρνησης στο θέμα της λεγόμενης «παλιννόστησης» στην Ελλάδα των Ποντίων προσφύγων στη Γεωργία και των Ελλήνων του Καυκάσου, τους οποίους αποκαλεί μετανάστες, αφού είχαν εγκατασταθεί στην περιοχή σε προγενέστερες εποχές. Ανέλυε επίσης τις επικρατούσες συνθήκες και υπογράμμιζε ότι η ακολουθούμενη πρακτική οδηγούσε τους μισούς από τους παλιννοστούντες στον θάνατο και τους άλλους μισούς στην εξαθλίωση. Γι' αυτό και ζητούσε από την Ελληνική Κυβέρνηση να μεριμνήσει για την ενίσχυση του Ελληνισμού της Μαύρης Θάλασσας, ώστε οι Έλληνες να παραμείνουν στους τόπους διαβίωσής τους, αντί να ξεσηκώνονται από τους ελλαδικούς

49. Αρχιμ. Γαβριήλ Καραπατάκης, «Αι δραματικάί σκηναί της επαρχίας Ροδοπόλεως», *Ελεύθερος Πόντος* (Βατούμ), 7.8.1919. Εντοπίστηκε και αναδημοσιεύτηκε από τον Κ. Φωτιάδη, *Η Γενοκτονία των Ελλήνων του Πόντου*, τ. 10ος, ό.π., σ. 167-170.

50. Η ημερομηνία άφιξής του στη Θεσσαλονίκη εξάγεται από το υπόμνημα, ημερομηνίας 25 Ιανουαρίου 1925, για το οποίο θα γίνει λόγος αμέσως πιο κάτω, όπου αναφέρει ότι αφίχθη στην Ελλάδα «προ διμήνου».

κυβερνητικούς παράγοντες και να εγκαταλείπουν τις πατρογονικές τους εστίες, για να εγκατασταθούν στην Ελλάδα⁵¹.

Στο μεταξύ, ο Καραπατάκης προσελήφθη ως καθηγητής στην Ιερατική Σχολή της Αγίας Αναστασίας, όπου και δίδαξε για μερικά χρόνια⁵². Βρήκε μάλιστα την ευκαιρία, κατά τη διάρκεια των καλοκαιρινών διακοπών της Σχολής, και πραγματοποίησε, τον Ιούλιο του 1921, ύστερα από τριάντα τρία χρόνια συνεχούς απουσίας, ταξίδι στην ιδιαίτερή του πατρίδα Κύπρο⁵³, όπου και παρέμεινε για δύο περίπου μήνες⁵⁴. Δημοσίευσε μάλιστα σε εφημερίδα του νησιού τις εντυπώσεις, που απέκρινε από τη θρησκευτική, εθνική και εκπαιδευτική ζωή των κατοίκων σε εκτενείς συνέχειες, από τον Σεπτέμβριο του 1921 μέχρι τον Ιούνιο του

51. Γ. Καραπατάκης, «Υπόμνημα περί των Καυκασίων μεταναστών και των προσφύγων του Πόντου», *ό.π.*, σ. 52-57 [= «Ιστορικά κείμενα: Γύρω από το μαρτυρολόγιο των "Καυκασίων"», *Ποντιακή Εστία* 1 (1975) 27-33· Κ. Κοκκινόφτα, «Ο Κύπριος Αρχιμανδρίτης Γαβριήλ Καραπατάκης (1870-1953) και η σχέση του με τον Πόντο», *ό.π.*, σ. 99-104].

52. «Ιεροδιδασκαλείον Αγίας Αναστασίας της Φαρμακολυτρίας», *Γρηγόριος Παλαμάς* 6 (1922) 328. Με την ιδιότητα του καθηγητή στο Ιεροδιδασκαλείο της Αγίας Αναστασίας υπογράφει και μερικά κείμενα, που δημοσίευσε στον κυπριακό τύπο.

53. «Μικρά», *Φωνή της Κύπρου*, 10/23.7.1921· «Χρονικά», *Απόστολος Βαρνάβας* 4 (1921) 15 (ημερ. 15.7.1921).

54. Για την αναφορά σε δίμηνη παραμονή του στην Κύπρο βλ. «Χρονικά», *Απόστολος Βαρνάβας* 4 (1921) 95 (ημερ. 30.9.1921).

1922⁵⁵. Στην ίδια εφημερίδα δημοσίευσε επίσης ένα ιστορικό κείμενο για τον προύχοντα της Λαπήθου Χατζηηλία, ο οποίος βρήκε μαρτυρικό θάνατο κατά τη διάρκεια των σφαγών της 9ης Ιουλίου 1821 και παρέθεσε πληροφορίες για τους απογόνους του, όπως για τον γιο του, Θεοχάρη Λαπαθιώτη, και τον εγγονό του, Λεωνίδα Λαπαθιώτη, οι οποίοι υπηρέτησαν στον ελληνικό στρατό⁵⁶.

Δύο άλλα κείμενα της περιόδου αυτής, που επίσης δημοσιεύτηκαν σε κυπριακές εφημερίδες, αφορούν τα δεινά των Ελλήνων του Πόντου, κατά τη διάρκεια του Α΄ Παγκοσμίου Πολέμου, όπως τα έζησε κατά τη διάρκεια της εκεί παραμονής του. Σε αυτά περιγράφει συγκλονιστικά γεγονότα, στα οποία ήταν παρών, όπως σφαγές αθώων και εκτοπισμούς πληθυσμών από τις πόλεις και τα χωριά τους, και καταφέρεται εναντίον της πολιτικής των Μεγάλων Δυνάμεων της εποχής, που ουσιαστικά συνέτεινε στην έναρξη των διωγμών εναντίον των Ελλήνων.

55. Αρχιμ. Γαβριήλ Καραπατάκης, Καθηγητού της Ιερατικής Σχολής Αγίας Αναστασίας, «Αι εκ Κύπρου εντυπώσεις μου. Α΄. Θρησκευτικά. Η σημερινή του λαού θρησκευτική κατάσταση», *Φωνή της Κύπρου*, 25/8.10.1921, 18/31.12.1921, 25/7.1.1922, 1/14.1.1922, 15/28.1.1922, 29/11.2.1922, 12/25.2.1922· Του ιδίου, «Αι εκ Κύπρου εντυπώσεις μου. Β΄. Εθνικά. Η σημερινή του λαού εθνική κατάσταση», *Φωνή της Κύπρου*, 5/18.3.1922, 12/25.3.1922, 19/1.4.1922· Του ιδίου, «Αι εκ Κύπρου εντυπώσεις μου. Γ΄. Εκπαιδευτικά», *Φωνή της Κύπρου*, 14/27.5.1922, 21/3.6.1922, 4/17.6.1922 [= Κ. Κοκκινόφτα, «Ο Αρχιμανδρίτης Γαβριήλ Καραπατάκης (1870-1953) και η Κύπρος του 1921», *Κυκλώτικα Μελετήματα*, τ. Α΄, Λευκωσία 1997, σ. 270-314 (τα κείμενα), σ. 260-269 (τα σχόλια)]. Για σχετικά σχόλια για ορισμένες από τις απόψεις, που ο Καραπατάκης διατύπωσε στις εργασίες αυτές, βλ. «Χρονικά», *Απόστολος Βαρνάβας* 4 (1921), σ. 95-96 (ημερ. 30.9.1921), σ. 222-223 (ημερ. 31.1.1922).

56. Αρχιμ. Γαβριήλ Καραπατάκης, Καθηγητού, «Μία σελίς εκ της Κυπριακής ιστορίας. Το μαρτύριον ενός μάρτυρος της Ελληνικής Επαναστάσεως, παππού του στρατηγού Λαπαθιώτου», *Φωνή της Κύπρου*, 1/14.10.1922 [= Κ. Κοκκινόφτα, «Ο Αρχιμανδρίτης Γαβριήλ Καραπατάκης (1870-1953) και η Κύπρος του 1921», *ό.π.*, σ. 314-315]. Γιος του Λεωνίδα Λαπαθιώτη ήταν ο λυρικός ποιητής του Μεσοπολέμου, Ναπολέων Λαπαθιώτης.

Στο πρώτο και εκτενέστερο από τα ανωτέρω κείμενα, που έχει τίτλο «Αι δραματικά σκηναί του Πόντου», ο Καραπατάκης επαναλαμβάνει αρχικά όσα σημείωσε και στην εφημερίδα «Ελληνικός Πόντος», ότι δηλαδή είχε έτοιμη προς έκδοση ομότιτλη πολυσέλιδη μελέτη. Τονίζει και πάλι ότι υπήρξε αυτόπτης μάρτυρας και ότι ύστερα από τη λήξη του Πολέμου συνέλεξε πολλά επιπρόσθετα στοιχεία, από επισκέψεις του σε χωριά και συνομιλίες του με διασωθέντες. Δημοσιεύει μάλιστα και τα όσα διαδραματίστηκαν στη Μονή του Αγίου Ιωάννη Βαζελώνος, όπου, όπως έγινε λόγος προηγουμένως, είχε φιλοξενηθεί και ο ίδιος για περίοδο έξι μηνών.

Σύμφωνα με όσα αναφέρει, στη Μονή είχε καταφύγει μεγάλος αριθμός χωρικών, αναζητώντας προστασία, όταν κατέφθασαν Λαζοί αντάρτες, οι οποίοι είχαν συλλάβει δύο οικογένειες, που είχαν κρυφτεί σε παρακείμενο δάσος. Προσθέτει ότι παρακολούθησε τους φόνους, που διέπραξαν οι αντάρτες αυτοί, και το μαρτύριο μίας δεκαεπτάχρονης κοπέλας, ονόματι Δέσποινας, την οποία εκτέλεσε τελικά ένας από αυτούς, όταν αρνήθηκε την επίμονη απαίτησή του να τον παντρευτεί. Τονίζει εκ νέου, ότι στόχος των Τούρκων ήταν να αφανίσουν το χριστιανικό στοιχείο από τη Μικρά Ασία, γι' αυτό και είχαν εφαρμόσει τη σκληρή πολιτική του εκτοπισμού. Περιγράφει επίσης τις προσπάθειες διαφυγής των εγκλείστων στη Μονή από τους αντάρτες, τη βάπτιση στον αέρα των βρεφών, τον θάνατο πολλών από τις κακουχίες και, τέλος, την καταστροφή της Μονής και τη λεηλασία των θησαυρών της⁵⁷.

Ο Καραπατάκης επανέλαβε την πρόθεσή του να εκδώσει βιβλίο με τα δεινά των κατοίκων του Πόντου και με σχετική εξαγγελία του στον τύπο, το 1921, τόσο της Κύπρου⁵⁸, όσο και της Αλεξάνδρειας⁵⁹. Επαναδιατύπωσε την ανωτέρω πρόθεσή του και σε σχετικούς καταλόγους με τα εκδοθέντα και τα υπό έκδοση έργα του, που περιέλαβε σε βιβλία του, το

57. Αρχιμ. Γαβριήλ Καραπατάκη, Καθηγητού, «Αι δραματικά σκηναί του Πόντου», *Φωνή της Κύπρου*, 24/6.8.1921 [= Κωστή Κοκκινόφτα, «Ο Κύπριος Αρχιμανδρίτης Γαβριήλ Καραπατάκης (1870-1953) και η σχέση του με τον Πόντο», *ό.π.*, σ. 105-112· Κ. Φωτιάδη, *Η Γενοκτονία των Ελλήνων του Πόντου*, τ. 10ος, *ό.π.*, σ. 725-733].

58. «Μικρά», *Φωνή της Κύπρου*, 17/30.7.1921.

59. «Αγγελία. Αι κατά τον Πανευρωπαϊκόν Πόλεμον Δραματικά Σκηναί του Πόντου», *Πάνταινος* 13 (1921) 767-768.

1925 και το 1953⁶⁰. Ωστόσο κάτι τέτοιο δεν κατέστη δυνατό να υλοποιηθεί, και τα χειρόγραφα του, όπως έγινε λόγος προηγουμένως, μάλλον απωλέσθησαν οριστικά.

Φαίνεται ότι το μαρτύριο της Δέσποινας, το οποίο παρακολούθησε κρυπτόμενος και μη έχοντας τη δυνατότητα να πράξει οτιδήποτε, συγκλόνησε τον Κύπριο Αρχιμανδρίτη, που εξέδωσε, το 1925, έμμετρο ομότιλο δράμα με κεντρική ηρωίδα τη Δέσποινα Δημητρίου από το χωριό Παπαρούζα⁶¹. Σε αυτό αναφέρεται εκτενώς, με τη μορφή θεατρικών σκηνών, στα όσα διαδραματίστηκαν στη Μονή του Αγίου Ιωάννη Βαζελώνος, στα βασανιστήρια και στις εκτελέσεις που διαπράχθηκαν, καθώς και στη λεηλασία και καταστροφή της Μονής. Επίσης, εξιστορούνται οι πιέσεις που ασκήθηκαν στη νεαρή Δέσποινα για να συνάψει γάμο με έναν από τους Λαζούς αντάρτες και γίνεται λόγος για την άρνησή της, που επέφερε και την εκτέλεσή της⁶².

Το δεύτερο κείμενο, που δημοσίευσε ο Καραπατάκης, αφορά στην ανακατάληψη του Πόντου από τους Τούρκους, το 1918, όταν απεσύρθηκαν τα ρωσικά στρατεύματα. Όπως αναφέρει, υπήρξε μάρτυρας της βίαιης και απάνθρωπης συμπεριφοράς του τουρκικού στρατού και των Τούρκων χωρικών σε βάρος των Ελλήνων. Τότε, όπως σημειώνει, πολλοί κάτοικοι εγκατέλειψαν τα χωριά τους για να σωθούν και κατέφυγαν στις πόλεις Τιφλίδα, Καρς και Βατούμ, ύστερα από οδοιπορία ενός και πλέον μηνός. Το γεγονός αυτό είχε ως

60. Γ. Καραπατάκη, *Δράμα η Δέσποινα εν Ματσούκα του Πόντου εν ποιήσει ομοιοκαταλήκτω*, ό.π., σ. 64· Του ιδίου, *Λόγοι και ομιλίες εις άπασας τας Κυριακάς του έτους*, ό.π., σ. 456.

61. Πρόκειται για υπαρκτό πρόσωπο, όπως επιβεβαιώνεται από τη συμπερίληψη του μαρτυρίου και του χωριού καταγωγής της στον τόμο με τα δεινά των Ελλήνων, που εξέδωσε το Οικουμενικό Πατριαρχείο (έκδ.), *Μαύρη Βίβλος διωγμών και μαρτυριών του εν Τουρκία Ελληνισμού (1914-1918)*, ό.π., σ. 271, όπου αναφέρεται με το επώνυμο Τσιρονίδου. Το Δημητρίου, που χρησιμοποίησε ο Καραπατάκης, είναι προφανώς το όνομα του πατέρα της.

62. Γ. Καραπατάκη, *Δράμα η Δέσποινα εν Ματσούκα του Πόντου εν ποιήσει ομοιοκαταλήκτω*, ό.π. [= Κ. Κοκκινόφτα, «Ο Κύπριος Αρχιμανδρίτης Γαβριήλ Καραπατάκης (1870-1953) και η σχέση του με τον Πόντο», ό.π., σ. 116-179]. Η «Δέσποινα» εγκωμιάστηκε από τον τύπο της εποχής, αλλά και σε πρόσφατο δημοσίευμα. Βλ. «Μικρά», *Φωνή της Κύπρου*, 7.11.1925· Πέτρου Παπαπολυβίου, «Μια κυπριακή μαρτυρία για τη γενοκτονία των Ποντίων», *Ο Φιλελεύθερος*, 23.5.2020.

αποτέλεσμα ολόκληρες περιοχές, όπου ζούσαν άλλοτε ελληνικοί πληθυσμοί, όπως η Θεοδοσιούπολη, να μετατραπούν σε αμιγείς μουσουλμανικές. Αιτιολογούσε την εγκατάλειψη των πατρογονικών εστιών από τους κατοίκους στον φόβο που τους κατέβαλε, ότι θα είχαν παρόμοια τύχη με αυτήν των Αρμενίων. Προσθέτει ακόμη, ότι το Νεοτουρκικό κομιτάτο είχε καταφέρει να ενσπείρει το μίσος εναντίον των Χριστιανών στο σύνολο του τουρκικού λαού και σημειώνει ότι είχε δει ο ίδιος στο Ερτζικιάν δεκαπενταετείς νεαρούς Μουσουλμάνους να εκτελούν Αρμενίους, χωρίς κανένα ενδοιασμό⁶³.

Άλλη συγγραφική και εκκλησιαστική δράση

Ας σημειωθεί ότι, εκτός από τα ανωτέρω βιβλία και άρθρα, ο Καραπατάκης έγραψε και το βιβλίο «Αι μεταξύ της των διαμαρτυρομένων Εκκλησίας και της Ανατολικής Ορθοδόξου», που καταγράφεται να έχει κυκλοφορήσει πριν από το 1925⁶⁴. Έκτοτε και για μεγάλο χρονικό διάστημα δεν ασχολήθηκε ξανά με τη συγγραφή, αφού τα επόμενα γνωστά έργα του ανάγονται στα έτη 1948 και 1952-53. Δύο από αυτά αναφέρονται στον βίο και στα

63. Αρχιμ. Γαβριήλ Καραπατάκης, Καθηγητού Θεολογικής Σχολής Αγίας Αναστασίας, «Οι Τούρκοι κατά την ανακατάληψιν του Πόντου τω 1918 και αι περί εκκενώσεως σημεριναί αποφάσεις», *Φωνή της Κύπρου*, 11/24.6.1922 [= Κ. Κοκκινόφτα, «Ο Κύπριος Αρχιμανδρίτης Γαβριήλ Καραπατάκης (1870-1953) και η σχέση του με τον Πόντο», *ό.π.*, σ. 113-115· Κ. Φωτιάδης, *Η Γενοκτονία των Ελλήνων του Πόντου*, τ. 10ος, *ό.π.*, σ. 748-751].

64. Γ. Καραπατάκης, *Δράμα η Δέσποινα εν Ματσούκα του Πόντου εν ποιήσει ομοιοκαταλήκτω*, *ό.π.*, σ. 64. Το βιβλίο αυτό δεν κατέστη δυνατό να εντοπιστεί. Εκτός και εάν πρόκειται για άρθρο, που κυκλοφόρησε και σε ανάτυπο.

θαύματα του Αγίου Αρτεμίου⁶⁵, ενώ το τρίτο περιέχει ομιλίες με θέμα τα ευαγγελικά και αποστολικά αναγνώσματα⁶⁶.

Στο μεταξύ, ύστερα από τη διακονία του στην Ιερατική Σχολή της Αγίας Αναστασίας της Φαρμακολυτρίας στη Χαλκιδική, ο Καραπατάκης εγκαταστάθηκε, το 1924⁶⁷, στην Αθήνα, όπου υπηρέτησε διαδοχικά στους ναούς των Τριών Ιεραρχών Πετραλώνων⁶⁸, του Αγίου Δημητρίου Κερατέας⁶⁹ και του Αγίου Ιωάννη του Κυνηγού στη Βουλιαγμένη⁷⁰. Σε μεταγενέστερο χρόνο υπηρέτησε επίσης ως ιεροκήρυκας της Εκκλησίας της Ελλάδος και ως

65. Το πρώτο από αυτά έχει τον τίτλο: Αρχιμ. Γαβριήλ Καραπατάκης, εφημερίου Αγίου Αρτεμίου Γούβας, *Τα νεωστί ανακαλυφθέντα θαύματα του Αγίου Μεγαλομάρτυρος Αρτεμίου τα γενόμενα κατά τα έτη 600-650 νυν το πρώτον εκδιδόμενα*, Αθήνα 1948. Το δεύτερο βιβλίο, το οποίο δημοσιεύεται με τον τίτλο *Ο κατά πλάτος βίος του* [τού Αγίου Αρτεμίου και χωρίς χρονολογία έκδοσης] δεν έγινε κατορθωτό να εντοπιστεί.

66. Βλ. Γ. Καραπατάκη, *Λόγοι και Ομιλίες εις άπασας τας Κυριακάς του έτους*, ό.π., όπου στη σελ. 456, παρατίθεται σχετικός κατάλογος με τα εκδοθέντα και τα υπό έκδοση έργα του.

67. Ευ. Παπαγεωργίου, «Νεκρολογία. Αρχιμανδρίτης Γαβριήλ Καραπατάκης», ό.π., σ. 461.

68. Ως εφημέριος Τριών Ιεραρχών Πετραλώνων υπογράφει επιστολή, ημερομηνίας 19 Ιανουαρίου 1928, προς τον Αρχιεπίσκοπο Κύριλλο Γ'. Βλ. Αρχείο Ιεράς Αρχιεπισκοπής Κύπρου, *Αρχείον Αρχιεπισκόπου Κυρίλλου Γ', 1916-1933, Βιβλίον ΙΔ'*, αρ. 150/7.

69. Βλ. π. Τιμόθεου Αγγελή, *Ιερός Μητροπολιτικός Ναός Αγίου Δημητρίου Κερατέας*, Αθήνα 2008, σ. 59-60, όπου αναφέρεται ότι υπηρέτησε στον ναό από το 1926 έως το 1929 περίπου. Από σημείωμα, όμως, στο εξώφυλλο του βιβλίου «Δράμα η Δέσποινα», το 1925 και από την προαναφερθείσα επιστολή, ημερομηνίας 19 Ιανουαρίου 1928, γνωρίζουμε ότι ήταν τότε εφημέριος στον ναό των Τριών Ιεραρχών Πετραλώνων. Επίσης, από άλλη επιστολή του, ημερομηνίας 3 Ιανουαρίου 1930, για την οποία θα γίνει λόγος στη συνέχεια, γνωρίζουμε ότι υπηρετούσε τότε ως εφημέριος στον Άγιο Ιωάννη Βουλιαγμένης. Κατά συνέπεια στον Άγιο Δημήτριο Κερατέας υπηρέτησε, μάλλον, μεταξύ των ετών 1928-1929.

70. Ως εφημέριος Αγίου Ιωάννη Βουλιαγμένης υπογράφει επιστολή, ημερομηνίας 3 Ιανουαρίου 1930, προς τον Αρχιεπίσκοπο Κύριλλο Γ'. Βλ. Αρχείο Ιεράς Αρχιεπισκοπής Κύπρου, *Αρχείον Αρχιεπισκόπου Κυρίλλου Γ', 1916-1933, Βιβλίον ΙΑ'*, αρ. 48.

στρατιωτικός ιερέας κατά τη διάρκεια του ελληνοϊταλικού πολέμου, το 1940-41⁷¹, ενώ στη συνέχεια διορίστηκε εφημέριος στον Άγιο Αρτέμιο Γούβας, στην Αθήνα, όπως δηλώνεται και στο εξώφυλλο των τριών προαναφερθέντων βιβλίων του.

Η εκκλησιαστική του δράση και η αρθρογραφία του στον κυπριακό τύπο συνέτειναν, ώστε ο Κύπριος Αρχιμανδρίτης να γίνει ευρύτερα γνωστός, με αποτέλεσμα να του ζητηθεί από διάφορους αρθρογράφους, κατά τη διάρκεια της δεκαετίας του 1920, να επιστρέψει στην ιδιαίτερή του πατρίδα και να υπηρετήσει στην τοπική Εκκλησία⁷². Το ίδιο έπραξε και η Ιερά Σύνοδος της Εκκλησίας της Κύπρου, το 1928, που του πρότεινε, με επιστολή του Αρχιεπισκόπου Κυρίλλου Γ', να αναλάβει Οικονόμος της Μονής του Αποστόλου Ανδρέα. Ο Καραπατάκης, με απάντησή του, στις 19 Ιανουαρίου 1928, αποδέχθηκε τον διορισμό του, με την προϋπόθεση ότι το αξίωμα αυτό θα συνδυαζόταν με την προαγωγή του σε Χωρεπίσκοπο. Ο Κύπριος Αρχιεπίσκοπος, όμως, σε απαντητική επιστολή του, στις 14 Φεβρουαρίου 1928, δεν αποδέχθηκε την εισήγησή του⁷³.

Ακόμη, δύο χρόνια αργότερα προωθήθηκε η υποψηφιότητά του για τον μητροπολιτικό θρόνο Πάφου⁷⁴, σε διαδοχή του θανόντος Μητροπολίτη Ιάκωβου Αντζουλάτου (1910-1929). Για την εκλογή του αυτή ενδιαφέρθηκε και ο ίδιος ο Καραπατάκης και ενημέρωσε σχετικά τον Αρχιεπίσκοπο Κύριλλο Γ', με επιστολή στις 3 Ιανουαρίου 1930, σημειώνοντας ότι έθετε τον εαυτό του στην υπηρεσία της Κυπριακής Εκκλησίας. Ο τελευταίος απάντησε στις 14 του ίδιου μηνός, πληροφορώντας τον Κύπριο Αρχιμανδρίτη ότι η εκλογή του νέου Μητροπολίτη ήταν ζήτημα που αφορούσε τον λαό και

71. Μαρτυρία του Αρχιμανδρίτη της Αρχιεπισκοπής Φώτιου Κωνσταντινίδη, ο οποίος είχε συνδεθεί μαζί του την περίοδο μεταξύ των ετών 1947-1952, που σπούδαζε στην Αθήνα (καλοκαίρι 1992).

72. «Γνώμαι διανοουμένων περί του Πανοσιολογιωτάτου Αρχιμανδρίτου κου Γαβριήλ Καραπατάκη», *Φωνή της Κύπρου*, 19/1.4.1922.

73. Αρχείο Ιεράς Αρχιεπισκοπής Κύπρου, *Αρχείον Αρχιεπισκόπου Κυρίλλου Γ', 1916-1933, Βιβλίον ΙΔ',* αρ. 150/6, 150/7, 150/8. Επίσης βλ. «Μικρά», *Φωνή της Κύπρου*, 5.1.1928· «Μικρά», *Φωνή της Κύπρου*, 11.2.1928.

74. «Οι εκλεκτοί της Πάφου διά τον Μητροπολιτικόν Θρόνον», *Φωνή της Κύπρου*, 25.1.1930.

δεν μπορούσε να παρέμβει⁷⁵. Τελικά, νέος Μητροπολίτης εξελέγη ο Ιεροδιάκονος Λεόντιος (1930-1947), ο οποίος υπηρέτησε στη συνέχεια και ως Αρχιεπίσκοπος Κύπρου (Ιούν. - Ιούλ. 1947).

Ο Καραπατάκης απεβίωσε ύστερα από σύντομη ασθένεια, στις 9 Αυγούστου 1953, σε ηλικία ογδόντα τριών ετών, αφήνοντας φήμη σπουδαίου πνευματικού και φιλόανθρωπου ιερωμένου⁷⁶.

Δημοσιεύτηκε στο περιοδικό *Η Δέλτος* 12 (2023) 121-134.

75. Για τις δύο αυτές επιστολές βλ. Αρχείο Ιεράς Αρχιεπισκοπής Κύπρου, *Αρχείον Αρχιεπισκόπου Κυρίλλου Γ', 1916-1933, Βιβλίον ΙΑ'*, αρ. 48, 49.

76. Ευ. Παπαγεωργίου, «Νεκρολογία. Αρχιμανδρίτης Γαβριήλ Καραπατάκης», *ό.π.*, σ. 460-461.